

Röportaj: Doç. Dr. Özlem Genç

*Ondokuz Mayıs Üniversitesi Öğretim Üyesi

1- Orta Çağ Avrupası'nda yaşlı sayılabilecek bir yaş eşiği var mıydı hocam?

Antik Çağ'da, 4. yüzyılda yazılmış olan *Sapientia artis medicinae* adlı eser insan ömrünü 4'e bölüyor ve yaşlılığı 42 yaşında başlatıyor. Orta Çağ'da ise bu konuda kesin bir şey söyleyemiyoruz. Bunun birkaç gerekçesi var. Öncelikle bu konuda yazı yazan kişi sayısı çok az, yazarlar ise hayatlarının ileriki döneminde yazsalar bile yaşlılığa ya hiç değinmemişler ya da farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Örneğin Hippolu Augustinus'a göre hayat kesin sınırlarla belirlenemez, iç içe geçmiş durumdadır. Macrobius, Cantimpreli Thomas ve Sevilalı Isidore 50 yaşında, 13. yüzyılda yaşayan Sienalı Aldebrandin 60 yaşında yaşlılık başlar diyordu. Gordon/Gourdonlu Bernard, *Liber de conservatione vitae humanae* adlı eserinde aykırı bir görüş olarak 35 yaşını verir. Genel olarak bakıldığında verilen yaşlar 35, 40, 45, 50, 58, 60 ve 72'dir. Yaşlılık Latince *senectus* demektir ve her yazarda aynı anlama gelmiyordu. 13. yüzyılda Haçlı askerleri 60 yaşında askeri hizmetten muaf olurken, Giovanni Villani'ye göre 14. yüzyıl Floransası'nda bu yaş 70 idi. Pek çok yerde yönetimden ve kamu görevlerinden çekilme yaşı 70 idi. 1349 tarihli İngiliz İşçi Kanunu 60 yaş üzerindekiilerin tarım, ticaret ya zanaat ile meşgul olamayacaklarını belirtmektedir.

2- Orta Çağ yazarları yaş belirtmemişler, peki yaşlılıkla ilgili neler yazmışlar?

Aslında genel olarak baktığımızda yaşlılığa karşı bir tutarsızlık görmekteyiz. Pek çoğu yaşlılığın tanımını yapmış, belirtilerini sıralamıştır. Bunu yaparken de büyük oranda antik literatürden, özellikle de Cicero ve Seneca'dan etkilenmişlerdir. Bildiğiniz üzere Cicero'nun *Yaşlılık Üzerine* adlı eseri sayın Çiğdem Dürüşken hocamız tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu eser yanılmıyorsam, yaşlılığa adanmış tek Latince eserdir. Orta Çağ yazarları yaşlılığı insan bedenindeki zihinsel ve fiziksel zayıflık olarak görüyorlardı. 1102'de *Liber decem capitulorum* adlı 10 ciltlik eserinin 5. cildin bu konuya ayıran Rennes Piskoposu Marbod, yaşlılıktan bahsederken kişilik özelliklerini temel almakta ve yaşlı insanı huysuz, açgözlü ve cimri olarak tanımlamaktadır.

13. yüzyılda yazan Segnalı Boncompagno, *De malo senectutis et senii* adlı eserinde yaşlılığın iyi ve yararlı bir şey olmadığını belirtmektedir. Bu görüş Cicero'nun aksini iddia eder.

Sevilalı Isidore yaşlılığın avantaj ve dezavantajları olduğunu belirtir. Ona göre insanlar yaşlandıkça zeka yetilerini kaybederler. Güçten düşerler ve aksi olurlar. Öte yandan cinsel iktidarsızlık nedeniyle, cinsel isteğin zorlayıcılığından kurtulurlar, daha bilge olurlar, daha olgun fikirler verirler.

Tıbbi, bilimsel metinler yaşlılığın zihinsel ve fiziksel analizini yapıp, sağlığın nasıl korunacağını ve vücudun güçten düşmesini nasıl azaltacaklarını incelerken, ahlaki metinler yaşlıların nasıl davranması gerektiğine değinmektedir. Dini metinlerde yaşlılarla ilgili hep ölüme, öbür dünyaya, ruhun kurtuluşuna hazırlanmaları gerektiği yazılmıştır. Ayrıca çoğunda yaşlılığın, kıtlık, depresyon ve kâbuslar gibi insan hayatındaki büyük kötülüklerden biri olduğu belirtilmiştir.

3- Orta Çağ yazarlarına göre yaşlılığın belirtileri nelerdi?

Belirtiler hangi özellikleri temel aldıklarına göre değişiyordu. Roger Bacon'a göre beyaz saç, solgun ten, derinin buruşması, salya artışı, pis balgam, göz iltihabı, duyu organlarında zayıflama, kanın azalması, nefes almada ve hareket etmede zayıflık, güçten düşme, uykusuzluk, zihinsel huzursuzluk, sinirlilik ve unutkanlık yaşlılığın belirtileriydi. Papa III. Innocent ise yaşlı kişinin bedenini tanımlarken daha acımasız ve detaycıdır. Ona göre yaşlı insanın kalbi zayıflamıştır, başı sallanır, elleri titrer, nefesi kötü kokar, yüzü buruşur, sırtı eğilir, gözleri kararır, eklemeleri zayıflar, burnu akar, saçları dökülür, dişleri çürür, duyması azalırdı.

4- Peki Orta Çağ doktorları, bugünkü gibi, yaşlılığı geciktirmek için çaba sarf etmemişler mi ya da neler önermişler?

Etmışler elbette. Her ne kadar bu, dinine sıkı sıkıya bağlı halk tarafından pek doğru görülme de bu konuda yazmışlardır. Yaşlılık için tavsiyeler, ayrı olarak değil de, genel sağlıkla ilgili el kitaplarında bulunmaktadır. Bu kitaplar Latince yazılmış, sonradan yerel dillere tercüme edilmiştir. 13. yüzyıldan itibaren yaygınlaşan bu kitapların amacı hala sağlıklı olan organların bozulmasını olabildiğince geciktirmek, yaşlı kişinin rahatını artırmak ve erken ölümü önlemektir. Orta Çağ doktorları yaşlılığın getirdiği hastalıkların farkında idiler ama nasıl tedavi edeceklerini bilmiyorlardı. Yaşlılığı önlenemez ve ötelenemez görüyorlardı ama ilerlemesi yavaşlatılabilirdi. Hafif fiziksel aktivite olarak günlük yürüyüş tavsiye ettiler. Yaşlı kişi soğuk ve nem açısından eksik kabul edildiği için vücut sıcaklığını ve nemini artırmaya çalıştılar. Doğru beslenmeye çok önem verildi. Sindirimi kolay şeyler yenmeliydi. Et genç hayvanlardan sağlanmalı, balık, suyla seyreltilmiş eski kırmızı şarap, iyi pastörize edilmiş, balla karıştırılmış keçi ve eşek sütü, iyi undan yapılmış iyi pişmiş ekmeğin yenmeliydi. Yaşlı kişi günde üç öğün ama az az yiyecekti. Güneş alan bir odada uyuyacak ve dinlenecek, bu oda kışın çok iyi ısıtılacaktı. Kış mevsiminde yaşlıların bronşit, zatürre gibi hastalıklara yakalanma ihtimalleri olduğu için sıcaklığa çok vurgu yapılmıştır. Bazı doktorlar yaşlıların yattığı odaların güzel kokulu bitkilerle doldurulmasını tavsiye etmiştir. Ayrıca yaşlı kişi gece duası için kalkmamalı, az çalışmalı, çok az cinsel ilişkide bulunmalı, aşırı heyecan ve öfkeden kaçınmalı ve sık sık yıkanmalıydı.

Yaşlılara uygulanacak tedavilerde sert tıbbi müdahalelerden kaçınılmalı, masaj, şifalı sivilara batırılmış sıcak kompres, bitkisel içecekler, ılık banyolar, hafif egzersizler verilmeliydi. Ayrıca reçete yazarken bireysel farklılıklar dikkate alınmalıydı.

Bir tedavi örneği vermem gerekirse Pradolu zengin bir tüccar için doktoru aşırı yemek ve içmekten kaçınmasını, yemekten hemen sonra yatağa girmemesini, öfke ve endişeden uzak durmasını tavsiye etmiştir. Burada önemli olan nokta tüccarın ateşi, böbrek taşları ve mesane iltihabı olmasına rağmen ona neredeyse hiç ilaç vermemesidir. Bu dönemde doktorlar doğru tedavileri bilmedikleri için pek çok insan ölmüştür.

5- Erkek doktorların kadınları muayene edemedikleri bir ortamda yaşlı kadınların tedavileri nasıl yapılıyordu?

Doğru erkek doktorlar ancak ölümcül bir durum varsa kadınları muayene edebiliyorlardı ama tıp yazarları yaşlı kadınların vücutlarındaki değişikliklere ayrı yer vermişlerdir. Bunu erkeklere yapmadıkları şekilde, fakir ve varlıklı kadınlar için ayrı ayrı değerlendirmişlerdir. Onlara göre yaşlılığın işareti olan adet döneminin sona ermesi fakir kadınlarda daha yıkıcı oluyordu. Kadınlar bu dönemde daha tehlikeliydi çünkü vücutları zehir üretmeye başlıyordu ve bu zehirli maddeyi vücut dışarı atamıyordu. Fakir kadınlar bunun önüne geçmek için yeterince iyi beslenemiyordu, sadece kaba et yiyebiliyorlardı. Dolayısıyla fakir yaşlı kadınlar diğerlerinden daha zehirliydi.

6- Halk yaşlılığı nasıl algılıyordu?

Koyu dindar olanlar ölümsüzlüğün yitirilmesi ve buna eşlik eden yaşlanma sürecinin insanın ilk günahının cezası olduğuna inanıyordu ama kanaatimce bunu tüm halka genellemek doğru olmaz. Doğu ile kıyaslandığında daha az olmakla birlikte, halk arasında yaşlı insanlara, bugün olduğu gibi, saygı gösteriliyordu. Orta Çağ'da hayat bugünkünden daha kısaydı ve birçokları genç ölüyordu, dolayısıyla ölüm bir tabu değildi hatta çok tartışılıyordu. Yaşlılık da bir tabu değildi, bilgelik demektir. Bu nedenle yaşlılığı engellemeye yönelik negatif bir tutum vardı. Anladığımız kadarıyla çok istenen bir şey değildi. Orta Çağ kültüründe ruh ve beden birbiriyle bağlantılıydı, kötü bir vücut kötü bir ruhun göstergesiydi. Bir cüzzamlının görüntüsü onun kötü ruhunu gösterirdi. Yaşlılık da böyle algılanabiliyordu. Yaşlı beden bu dünyanın boşluğunun ve geçiciliğinin de göstergesiydi.

Yaşlıların toplumdaki konumlarına ekonomik durumları, sosyal statüleri ve kişilikleri ile karar veriliyordu. Vaazlarda yaşlılardan çok bahsediliyordu. Toplum arasındaki yaşlı kişi acı çekmesi, endişeyle dolu olması yanında şehvetten uzak, bilge ve danışılacak kişi idi.

Halk yaşlılığı iş göremezlik olarak da kabul ediyordu. Bunu yaşlılara verilen ya da verilmeyen görevlerden rahatlıkla anlayabiliyoruz. Örneğin kamu işleri ve yönetimde yer almak için en yüksek yaş genelde 70 idi. Bu yaşı aşkın olanlar kilise konsillerine, jüriye ve loncalara katılamazlar, elçi olamazlardı. Kadınlar için bu yaş 60 idi. Kendi toprağı (fief) olan kadınlar 60 yaşından sonra bağı buldukları lordlar tarafından evliliğe zorlanamazdı ama bu yaştan önce evlenmesi için her şey yapılırdı çünkü dul kadın potansiyel tehlike idi.

Yaşlı Bir Adam ve Torunu (Domenico Ghirlandaio)

7- İstenen bir şey değildi dediniz, yani aileler yaşlanan üyelerine bakmıyorlar mıydı?

Aslında bu konuyla ilgili kesin bir şey söylemek zor çünkü kaynaklarda bilgi bulunmuyor. Yaşlıların bakımına ilişkin Margery Kempe'nin yazdıkları aracılığıyla örnek verebilirim. 20 yaşında kendinden 10 yaş civarı büyük biriyle evlenen Margery Kempe, 40 yaşlarındayken, dini bir hayat süreceği garantisi karşılığında, kocasıyla anlaşmalı olarak ayrılmıştır. Eski eşi 60 yaşlarının başlarında merdivenden düşmüş ve başından yaralanmıştır. Tedavi edilmesine rağmen iyileşememiş, 6 yıl sonraki ölümüne kadar sakat kalmıştır. Bu durum karşısında Margery eve dönmüş ve ona bakmaya başlamıştır. Yazdığına göre eski eşi çocuklaşmıştı ve mantıklı düşünemiyordu. Kıyafetlerine tuvaletini yaptığı için onları yıkamak ve sıkmak çok zordu. Isınma masrafları çok yüksekti. Margery bunu yaptığı için eleştirilmiş hatta sapkınlıkla suçlanmıştır.

8- Yasalarda yaşlılardan bahsedilmiş mi hocam?

Evet bahsedilmiş, özellikle yaşlıların toplum içerisindeki konumlarını anlamak açısından yasalar bize yol gösterici olabilir. Örneğin erken Orta Çağ'daki yasalarda her kişinin maddi olarak bir değeri vardır. Kişiyi zarar veren diğer kişi bu bedeli ya kişinin kendisine ya da akrabalarına ödemek zorundadır. Bu konuda özellikle kadınlarla ilgili bilgimiz var. 60 yaş kadının doğurganlığının bittiği, dolayısıyla yaşlılığın başladığı yaş olarak kabul ediliyor ve bu yaşı geçmiş bir kadına zarar vermek, geçmemiş bir kadına zarar vermektense daha az bir ceza gerektiriyor. Ayrıca belli bir yaşı geçenler vergiden ve mecburi kamu hizmetlerinden muaf tutuldukları için yaş hukuken çok önemliydi. Hemen bu noktada insanların kesin yaşlarını genelde bilmediklerini, ortalama bir yaş verdiklerini söylemeliyim. Bazıları muafiyetlerden yararlanmak için yaşını büyük söylüyordu.

9- Yaşlıların genel nüfusa oranı ile ilgili bir şey söylenebilir mi?

Orta Çağ Avrupası'nda doğum oranı da ölüm oranı da yüksekti. Özellikle çocuk ölüm oranı yüksekti ama buna karşın çocuklar nüfusun çoğunluğunu oluşturuyordu. Kadınların sayısı da erkeklerin sayısından az değildi hatta bazı yerlerde ve bazı zamanlarda fazlaydı. Toplumsal sınıflandırmalar hep gücün merkezindekiler üzerinden yapıldığı için yaşlılar bu gruba dâhil edilmiyordu. Dolayısıyla konuda da az bilgimiz var. Orta Çağ İngilteresi'nde ortalama erkek yaşı 35.3, kadın yaşı 30.1-31.3 idi. 50 yaşına varan kişilerin yüzdesi Anglo Sakson İngilteresi'nde % 7.9, Orta Çağ İngilteresi'nde % 9.9 idi.

10- Kadınların yaşlılığıyla ilgili yazmışlar mı?

Orta Çağ'da yazılan kitaplarda kadınların yaşlarından bahsedilmiyor. Genel olarak menopoz dönemi bir sınır olarak kabul ediliyor. Bu konuda da bir fikir birliği yok. Kadınların yaşlılığı için dönem doktorlarından Trota, Gilbertus Anglicus ve Gaddesdenli John 50 yaşını vermektedirler.

11- Orta Çağ Avrupası ile ilgili resimlerde cadıların çoğunlukla yaşlı kadınlar olduğu görülüyor, buradan yola çıkarak cadılık ve yaşlılık ile ilgili bir şeyler söylenebilir mi hocam?

Evet, kaba/kötü yaşlı adam tasvirleri çok az olmasına rağmen, Orta Çağ Avrupası'na dair tasvirlerde yaşlı kadın portreleri çoktur ve bunlar genellikle korkutucudur. Cadılar arasında da yaşlı kadınların çoğunlukta olduğunu görüyoruz. Cadılık kadına sonradan mal edilen bir şey değildi, doğuştan Hz. Adem'in günaha

girmesine ve tüm insanlığın günahkar doğmasına neden oldukları için kadınlar zaten potansiyel suçlular. Kişisel ya da manevi özelliklerinin konuyla ilgisi yoktur. Ayrıca resmi olarak doktorluk yapamaları da bu dönemin kadınları kendi hazırladıkları ilaçlarla çocuklarını ve etraflarındakileri tedavi ediyorlardı. Kocakarı ilacı diye bir tabir bizim kültürümüzde de var. Bunun için de tecrübeli olmak yani yaş almak daha tercih edilen bir durumdu. Bu nedenle yaşlı kadınlar cadılığa daha müsait görülmüşlerdir.

Orta Çağ Avrupası'nda çeşitli kültürlerde korkuyu ifade etmek, onunla savaşmak ve onu yok etmek için de yaşlı kadın figürü kullanılmıştır. Maskeleri takılmış, kuklaları yakılmıştır. Başka bir örnek, Orta Çağ sanatında şehvet genellikle cinsel günahlarından dolayı cezalandırılan yaşlı kadın olarak tasvir edilmiştir.

12- Yaşlılığı sevmiyorlardı anladık ama sonuçta bu insanlar toplum içinde yaşıyorlardı. Yaşlıların en azından tecrübelerinden yararlanmayı hiç düşünmemişler mi hocam?

Düşünmüşler elbette. Yaşlılar okuma yazmanın yaygın olarak bilinmediği, dolayısıyla düzenli kayıt tutulamayan bir çağda hafıza görevi görmüşlerdir. Onlardan geçmişi anlatmaları istenmiştir. Gelenekleri, seçim usullerini, yerel tarihi ve bireylerin kökenlerini anlatmışlardır. Yasalar yazıya geçirilmeden önce mahkemelerde sözlü yasaları seslendirmişlerdir. Yalan söylemeyeceklerine inanıldığı için tanık olmaları istenmiştir. Bu konuda kadınlardan yardım istendiği de olmuştur. Fieflerin babadan oğula geçişi zamanında soy konusunda verdikleri bilgiler ve şahitler huzurunda yapılacak işlerde şahitlikleri çok değerli olmuştur. Birisi suçlandığı zaman hakkında delil bulmak için ya da papalık mevkilerine atamalar yapılırken de yaşlılara danışılırdı. Ruhban sınıfın yaşlı üyeleri krallara danışmanlık yapardı. Yaşlı doktorlar tecrübeli oldukları gerekçesiyle gençlere göre daha çok tercih ediliyordu.

13- Yaşlı kadınlara da başvurmuşlar mı?

Evet, dediğim gibi şahitlik konusunda yaşlı kadınlardan da yararlanıyorlardı ama onlar asıl kadınlarla ilgili konularda aktiftiler. Örneğin orta tabakadan saygın kadınlar, tecavüzden şikâyetçi olan kadınları ya da ölen kocasından hamile kaldığını iddia eden dulları muayene edip mahkemede ifade verirlerdi. Bu çok önemli bir görevdi çünkü dul kadın haklıysa ve çocuk canlı doğmuşsa, ölen kişinin erkek kardeşi mirastan pay talep edemezdi. Ölümüne mahkûm edilen kadınlar hamileyse infaz ertelenirdi. Bu kadınların kontrolünü de yaşlı kadınlar yapardı. İlginç bir örnek daha vereyim. Yeni doğan bir bebeğin öldürüldüğü bir yerde, bebeğini emzirmeyen kadınların göğüslerini muayene ederlerdi. Bebeği ortada olmayan ama göğsünden süt gelen bir kadının doğum yaptığı ve çocuğunu öldürdüğünden şüphelenilirdi. Bu tip muayenelerin hiçbirini erkekler yapamazdı, bu görev yaşlı kadınlarındı. Ayrıca yaşlı kadınların genç kızlara yol yordam öğretmeleri de beklenirdi. Bazı metinlerde ebeler ve kadın şifacılar için yaşlı kadın anlamına gelen *retulae* kelimesinin kullanılmasından doğum işinde görev aldıkları ve bitkisel ilaçlar yaptıkları da anlaşılmaktadır.

14- Son olarak, devlet yaşlılar için hiçbir şey yapmıyor muydu hocam?

Devlet de yapıyordu ama daha ziyade dini cemaatler, manastır bu işe eğiliyordu. Sadaka gibi yardımları alanlar arasında yaşlılar da vardı. Örneğin 11. yüzyılda Cluny manastırı günlük ekmeğin listesinde çocuklar, dullar, görme engelliler yanında yaşlılar da vardı. Dönemin diğer Benedikten manastırlarında da durum benzerdi. Cluny manastırlarında haftada 4 kez ekmeğin, 3 kez sebze dağıtılıyordu. Kutsal günler ve yıldönümlerinde et ve ayakkabı da dağıtılıyordu. Hastane kayıtlarında da yaşlılardan bahsedilmektedir. Devlet normalde dilencilik hoş karşılamazken, dilenen kişi yaşlı ise ona diğer dilenciler gibi davranılmıyordu.

Yaşlı Bir Kadın Portresi (Hans Memling)